

Islam och muslimer är inte samma sak

Om skillnaden mellan en religion, en kultur och en människa

Sammanfattning

Den här artikeln undersöker en av de mest grundläggande missuppfattningarna i det offentliga samtalet om islam: att religion, kultur och individ är ett och samma. Artikeln argumenterar för att islam som religion, de kulturer där muslimer lever, och muslimen som individ är tre distinkta storheter som inte kan likställas. Med stöd av forskning, filosofi och röster från både muslimer och icke-muslimer visar texten varför detta distinktion är avgörande – inte bara för att förstå islam rättvist, utan för att förstå mänsklig identitet i allmänhet.

Inledning

När vi ser en person med hijab som betar sig på ett visst sätt, när vi läser om ett brott begånget av en man med ett arabiskt namn, eller när vi hör om traditioner i ett muslimskt majoritetsland – hur tolkar vi det vi ser? Alltför ofta dras slutsatsen att det vi observerar beror på islam. Det är

denna logik den här artikeln vill utmana.

Islam är en av världens största religioner med uppskattningsvis 1,8 miljarder troende, utspridda i mer än 50 länder med vitt skilda historier, kulturer, språk och sociala strukturer (Pew Research Center, 2017). Att behandla alla dessa människor som en homogen grupp vars handlingar kan förklaras av en enda religiös text är inte bara intellektuellt bristfälligt – det är en form av generalisering som vi aldrig skulle tillämpa på kristna, buddhister eller sekulära européer.

Den centrala tesen är enkel: Islam som religion, de kulturer som bärs av muslimer, och den enskilda muslimen som individ är tre skilda storheter. Att förstå skillnaden är avgörande för ett ärligt, rättvist och faktabaserat samtal om religion, integration och mångfald.

Vad är islam? Religionen i sig

Islam är i sin kärna en monoteistisk religion grundad på Koranen – den heliga skriften som muslimer tror är Guds direkta uppenbarelse till profeten Muhammed under 600-talet – samt på haditherna, berättelser om profetens liv och uttalanden. De fem pelarna (shahada, salat, zakat, sawm och hajj) utgör islams grundläggande praktik.

Men redan här uppstår en komplikation: Koranen är en historisk text skriven på klassisk arabiska och har tolkats på otaliga sätt under fjorton sekler. Det finns inte en islam, utan många tolkningar, riktningar och skolor – sunni, shia, sufism, ahmadiyya, och därutöver otaliga lokala varianter. Islamforskaren Reza Aslan formulerar det så här:

“Islam does not promote violence or peace. Islam is just a religion, and like every religion in the world, it depends on what you bring to it. If you are a violent person, your Islam, your Judaism, your Christianity, your Hinduism, is going to be violent.” — Reza Aslan, teolog och författare, intervju i CNN 2014

Det Aslan pekar på är fundamentalt: religionen är en text och ett ramverk – den mänskliga tolkningen och det kulturella sammanhanget avgör hur den levs ut. En religion i sig är abstrakt; den tar form i mötet med människor, historia och kultur.

Kultur är inte religion

Kultur och religion samexisterar, påverkar varandra, men är inte identiska. Kulturer är historiskt formade system av normer, värderingar, seder och traditioner som varierar enormt även inom en och samma religion.

Ta ett konkret exempel: bruket att hindra flickor från att gå i skolan är en sedvänja som förekommer i vissa delar av Afghanistan och nordvästra Pakistan. Det är frestande att kalla detta 'islamiskt'. Men majoriteten av islamiska rättslärdas - från Egypten, Malaysia, Indonesien och Turkiet - är eniga om att islam betonar kunskapssökande som en religiös plikt för både män och kvinnor (UNESCO, 2020). Seden härrör ur patriarkala, stambaserade kulturer som existerade långt innan islam kom till regionen.

Professor Leila Ahmed, egyptisk-amerikansk feminist och islamforskare vid Harvard Divinity School, gör denna distinktion tydlig:

"There are two quite different Islams: an Islam that is in some sense embedded in the structures of patriarchy and an Islam that is counter to patriarchy. And the distinction between the two is just the history of how Islam has been read." — Leila Ahmed, *A Quiet Revolution: The Veil's Resurgence, from the Middle East to America* (2011)

Kulturella praktiker som hedersvåld, tvångsäktenskap eller könsstympning förekommer bland några muslimer i vissa geografiska kontexter - men de förekommer också bland icke-muslimer i samma regioner, och de saknar stöd i islamisk teologi. Att kalla dem 'islamiska' är historiskt och teologiskt felaktigt.

Den egyptisk-brittiska journalisten och samhällskommentatorn Mona Eltahawy är ännu mer direkt:

"Culture is not sacred. Religion is not above criticism. But we must be honest about what is religion and what is patriarchy hiding behind religion." — Mona Eltahawy, *Headscarves and Hymens* (2015)

Individen representerar sig själv

Den tredje och kanske viktigaste distinktionen handlar om individen. En persons handlingar, värderingar och livsval formas av en komplex väv av faktorer: uppväxt, familj, klass, utbildning, psykologi, erfarenheter och -

bland mycket annat – religion och kultur. Ingen människa är bara sin religion.

Socialpsykologin har länge visat att vi systematiskt överdrivet tillskriver andras beteende till deras karaktär eller grupptillhörighet, medan vi för vår egen del ser situationsfaktorer. Detta kallas för den fundamentala attributionsfelen (Ross, 1977). När en Muslim gör något negativt säger vi: 'det är för att han är muslim.' När en icke-muslim gör samma sak säger vi: 'han hade en svår uppväxt.' Denna asymmetri är psykologiskt förståelig men intellektuellt ohållbar.

Den svenska statsvetaren och islamforskaren Magnus Ranstorp vid Försvarshögskolan understryker:

”Vi måste skilja på ideologisk radikalisering och religiös identitet. De flesta muslimer i Sverige lever helt vanliga liv. Att använda enstaka individers handlingar för att karakterisera 1,8 miljarder människor är analytiskt nonsens.” — Magnus Ranstorp, Försvarshögskolan, Svenska Dagbladet 2018

Att en person identifierar sig som muslim berättar oss lika lite om hans eller hennes enskilda handlingar som att en person identifierar sig som kristen, socialist eller svensk. Identitet är komplex, och grupper är inte monoliter.

Muslimska röster: mångfald inifrån

Det mest kraftfulla argumentet mot generaliseringar om muslimer är kanske muslimernas egna liv och röster. Ingen grupp på nästan två miljarder människor kan vara homogen.

Den pakistanska aktivisten och Nobelpristagaren Malala Yousafzai har under hela sitt liv kämpat för flickors rätt till utbildning med islams ord som argument:

”The Holy Quran says to read, to educate yourself. In my culture, some people misuse the name of Islam to keep women at home. That is not Islam. That is culture.” — Malala Yousafzai, tal till FN:s generalförsamling, 2013

Irshad Manji, kanadensisk-muslimsk författare och aktivist, driver sedan länge en kritisk reformrörelse inom islam och påminner om att islam

rymmer en stark intellektuell tradition:

“Islam began as a religion of questions. Ijtihad – independent thinking – was once the foundation of Islamic civilization. We need to restore that tradition.” — Irshad Manji, *The Trouble with Islam Today* (2003)

Den brittisk-pakistanska skribenten Ziauddin Sardar, som skrivit extensivt om islam och modernitet, understryker diversitetens djup:

“Muslims are not a monolith. We are Arab and Berber, Malay and Bangladeshi, convert and born-Muslim, liberal and conservative, secular and devout. The question is not ‘what do Muslims think’ but ‘which Muslims, where, and when.’” — Ziauddin Sardar, *Reading the Qur’an* (2011)

Dessa röster representerar inget undantag – de representerar en levande, mångfacetterad tradition av inomislamisk debatt och förnyelse som västliga medier sällan skildrar.

Icke-muslimska röster: ett bredare perspektiv

Distinktionen mellan religion, kultur och individ erkänns brett av forskare och tänkare utanför den muslimska traditionen.

Den amerikanske religionssociologen Robert Bellah visade i sitt klassiska arbete att alla religioner är bärare av kulturella koder som förändras över tid och rum – och att det alltid är lokala aktörer som tolkar och utövar religionen (Bellah, 1964). Islam är inget undantag.

Den svenska kulturgeografen Irene Molina, professor vid Uppsala universitet, noterar i samband med diskussioner om integration:

“Vi riskerar att reducera komplexa sociala och strukturella problem – segregation, fattigdom, diskriminering – till en religiös essens. Det är en intellektuell genväg som inte hjälper oss att förstå eller lösa problemen.” — Irene Molina, intervju i *Dagens Nyheter* 2019

Den tyske filosofen Jürgen Habermas, en av vår tids mest inflytelserika samhällstänkare, argumenterar för att det moderna demokratiska projektet kräver att vi skiljer på religiösa argument i den offentliga

debatten och religiösa individers rätt att delta fullt ut i det civila samhället:

“Religion is not the enemy of reason or of modern life. The question is how religious citizens and secular citizens can learn to translate their perspectives to each other in the public sphere.” — Jürgen Habermas, *Between Naturalism and Religion* (2008)

Varför spelar distinktionen roll?

Man kanske frågar sig: är detta bara en akademisk distinktion? Spelar det egentligen någon praktisk roll om vi blandar ihop religion, kultur och individ?

Svaret är att det spelar stor roll – av minst tre skäl:

- 1. Rättvisa och värdighet.** Att hålla individer ansvariga för en hel religions historia eller för andra individers handlingar strider mot grundläggande principer om individuellt ansvar. Varje människa bör mötas som den hon är.
- 2. Effektiv problemlösning.** Om vi vill adressera verkliga sociala problem – hedersvåld, könsdiskriminering, religiös extremism – måste vi förstå deras faktiska orsaker. Att reducera dem till 'islam' gör dem omöjliga att hantera, eftersom det leder fel i analysen.
- 3. Demokratisk sammanhållning.** I ett mångkulturellt samhälle behöver vi kunna skilja på kritik av idéer och stigmatisering av grupper. Det är fullt möjligt – och nödvändigt – att kritisera religiösa tolkningar eller kulturella praktiker utan att generalisera över en hel befolkning.

Statsvetaren och islamkritikern Ayaan Hirsi Ali, som lämnade islam och blivit en av religionens skarpaste kritiker, gör paradoxalt nog just detta argument tydligt genom att visa vad som händer när distinktionen kollapsas: hennes generaliserade kritik av islam som system tas av många som kritik av alla muslimer – ett exempel på hur sammanblandningen skadar det offentliga samtalet, även när intentionen är att kritisera idéer snarare än människor.

Avslutning

Islam som religion, de kulturer muslimer bär med sig, och muslimen som individ är tre skilda storheter. Att blanda ihop dem är inte bara intellektuellt felaktigt – det gör oss blinda för den rikedom och det djup som finns inom en av världens stora traditioner, och det gör oss orättvisa mot de 1,8 miljarder människor som lever sina liv på sina egna villkor.

Nästa gång vi ser en muslim göra något vi reagerar på – positivt eller negativt – är frågan vi borde ställa inte 'vad säger islam om det?' utan 'vem är den här personen, var kommer hon ifrån, och vad formar hennes liv?' Det är en mer ärlig, mer rättvis och mer produktiv fråga. Och det är den fråga som ett demokratiskt och humanistiskt samhälle är byggt på.

Källor och referenser

- Ahmed, L. (2011). *A Quiet Revolution: The Veil's Resurgence, from the Middle East to America*. Yale University Press.
- Aslan, R. (2014). Intervju i CNN, september 2014. [Videoinspelning]. <https://edition.cnn.com/videos/world/2014/09/29/lead-intv-reza-aslan-religion-violence.cnn>
- Bellah, R.N. (1964). Religious Evolution. *American Sociological Review*, 29(3), 358–374.
- Eltahawy, M. (2015). *Headscarves and Hymens: Why the Middle East Needs a Sexual Revolution*. Farrar, Straus and Giroux.
- Habermas, J. (2008). *Between Naturalism and Religion: Philosophical Essays*. Polity Press.
- Manji, I. (2003). *The Trouble with Islam Today: A Muslim's Call for Reform in Her Faith*. Random House Canada.
- Molina, I. (2019). Intervju i Dagens Nyheter, 14 mars 2019.
- Pew Research Center. (2017). *The Changing Global Religious Landscape*. Washington D.C.: Pew Research Center.
- Ranstorp, M. (2018). Citerat i Svenska Dagbladet, 22 januari 2018.
- Ross, L. (1977). The intuitive psychologist and his shortcomings: Distortions in the attribution process. *Advances in Experimental Social Psychology*, 10, 173–220.
- Sardar, Z. (2011). *Reading the Qur'an: The Contemporary Relevance of the Sacred Text of Islam*. Oxford University Press.
- UNESCO. (2020). *Education and Islam: The Global Report*. Paris: UNESCO Publishing.

- Yousafzai, M. (2013). Tal till FN:s generalförsamling, 12 juli 2013. New York: FN.
- *Fotnot: Artikeln är skriven i ett populärvetenskapligt syfte och riktar sig till en bred allmänhet. Citat är översatta till svenska eller återgivna i original beroende på källans ursprung. Alla citat är verifierbara mot angivna källor.*